

Częstochowa, 5 grudnia 2018 r.

Prof. dr hab. Dariusz Złotkowski
UHP im. J. Długosza w Częstochowie
Wydział Filologiczno-Historyczny
Instytut Historii

RECENZJA

rozprawy doktorskiej magistra *Marcina Smierza*, *Zjawisko kartelizacji w gospodarce i polityce władz państwowych II Rzeczypospolitej na przykładzie górnictwa węglowego w latach 1918-1939*, napisanej pod kierunkiem dra hab. Zbigniewa Hojki. Praca zawiera 431 stron maszynopisu.

Rozprawa doktorska magistra Marcina Smierza pod tytułem *Zjawisko kartelizacji w gospodarce i polityce władz państwowych II Rzeczypospolitej na przykładzie górnictwa węglowego w latach 1918-1939* będąca przedmiotem niniejszej recenzji liczy łącznie 431 stron maszynopisu. Zastosowana w ocenianej pracy struktura, to obok wstępu (s. 6-15), rozdział pierwszy zatytułowany: *Charakterystyka górnictwa węglowego w strukturze gospodarczej II Rzeczypospolitej* (stron 150), drugi: *Znaczenie zjawiska kartelizacji w polskim górnictwie węglowym* (stron 105), trzeci: *Polityka polskich władz państwowych względem górnictwa węglowego* (stron 105), tylko 2 strony (dokładnie 2 strony plus 3 linijki) zakończenia, 21 stron bibliografii (s. 398-419) plus zestawienie tabel (3 strony) oraz streszczenie w języku angielskim. Tytuły rozdziałów są zgodne i ich treścią.

Niepokój recenzenta budzi objętość poszczególnych rozdziałów. Wobec przyjętej struktury 3 rozdziałów, pierwszy z nich, a więc teoretycznie wprowadzający w badane zagadnienie, jest najrozleglejszy, liczy aż 150 stron, o 50 więcej niż każdy następny. „Przechylenie to” widoczne jest także w liczbie podrozdziałów. W pierwszym rozdziale, wyodrębniono ich 7, a ponadto każdy został jeszcze podzielony na kilka mniejszych części. Natomiast w rozdziale drugim wyodrębniono jedynie podrozdziały w liczbie pięciu. Podobnie w rozdziale trzecim, są tylko cztery podrozdziały, bez wyodrębniania już mniejszych części. Nawet optycznie, struktura ta wygląda źle. Na stronach gdzie umieszczono spis treści struktura rozdziału I zajmuje 1,5 strony(!), podczas gdy II i III

rozdział (razem) mieszczą się na 0,5 strony. Jest to moim zdaniem poważna wada w strukturze pracy.

Niniejsza rozprawa doktorska została ona skonstruowana „pod kątem chronologiczno-rzeczowym”. Doktorant, na wstępie scharakteryzował trzy okręgi górnicze: Górny Śląsk, Zagłębie Dąbrowskie oraz Krakowskie, z uwypukleniem realiów gospodarczych w jakich okręgi te funkcjonowały po zakończeniu I wojny światowej i w okresie międzywojennym. Trafnie zwrócił przy tym uwagę na okresową rywalizację przemysłowców górnośląskich z zagłębiowskimi o rynek krajowy. Pozycję „słabych kopalń” z Zagłębia Krakowskiego określił przy tym jako „outsidera”.

Pan Marcin Smierz cel swej pracy doktorant określił następująco: „scharakteryzowanie przebiegu procesu kartelizacji w górnictwie węglowym z uwzględnieniem jego struktury własnościowej, relacji pomiędzy poszczególnymi grupami uczestników konwencji węglowej (w oparciu o podziały regionalne, strukturę własnościową a przede wszystkim dominację górnośląskiego górnictwa nad pozostałymi producentami). Również podjął próbę porównania zjawiska kartelizacji na podzielonym między Polskę i Niemcy Górnym Śląsku. Ważną kwestią badawczą i to zdaniem recenzenta udało mu się w pełni, było omówienie różnic w polityce Państwa Polskiego wobec górnictwa na tle innych gałęzi przemysłu. Wśród postulatów badawczych znalazła się również kwestia różnic i podobieństw w polityce jaką rząd polski prowadził wobec porozumień kartelowych na tle analogicznych działań państw europejskich i USA.

Recenzent z dużym uznaniem musi przyjąć bazę źródłową rozprawy. Doktorant przeprowadził olbrzymią kwerendę archiwalną i właściwie wykorzystał pozyskane źródła, także te niemieckojęzyczne (co przy podjętym temacie jest zrozumiałe i oczywiście konieczne). Przede wszystkim były do zespoły znajdujące się w Archiwum Państwowym w Katowicach i podległych mu oddziałach w Gliwicach i Cieszynie. Wśród nich, szczególnie wyróżnił zespoły: Górnośląskiej Konwencji Węglowej i Polskiej Konwencji Węglowej. Jako „szczętkowe akta” określił materiały dotyczące Krakowsko-Dąbrowskiej Konwencji Węglowej. Ważne uzupełnienie źródłowe znalazł w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, a nawet w Archiwum Państwowym w Gdyni. Szczegółowy ich wykaz umieścił w bibliografii. Przy okazji, należy autorowi zwrócić uwagę, że źródła znajdujące się w archiwach, dzielą się na rękopiśmienne i drukowane, a nie jak przyjął: I archiwalne, II drukowane. Oczywiście jedne i drugie mogą znajdować się w archiwum lub poza nim np. w bibliotekach. Pozostawiając jednak ten wątek na uboczu, recenzent pragnie zwrócić uwagę na imponującą liczbę wykorzystanych w rozprawie aktów prawnych tj.: dekretów,

ustaw, rozporządzeń, protokółów, obwieszczeń. Doktorant porusza się wśród nich niezwykle sprawnie.

Nie wiedzieć dlaczego, doktorant wyłączył z bibliografii źródła. Piszącemu te słowa wydaje się(!), że bibliografia składa się przede wszystkim ze źródeł i w drugiej kolejności, z opracowań. I już pierwszą pozycję pt. *Akcja rządowa zniżki cen kartelowych. Przemówienie Pana Ministra Przemysłu ...* zaliczyłbym do źródeł. Pomimo takich potknięć, szacunek musi budzić liczba blisko 240 tytułów artykułów i opracowań stanowiących „obudowę” naukową ważnego tematu badawczego, który przypomnijmy za doktorantem, „zagadnienie kartelizacji w polskim górnictwie węgla kamiennego nie doczekało się do chwili obecnej żadnych badań, ani szerszych analiz” (s. 8).

Skoro już o aparacie naukowym mowa, to na duży plus należy zaliczyć doktorantowi widoczną troskę o płynność narracji, bez zbędnego wyjaśniania w tekście głównym uzupełniających wątków pobocznych. Mam tu na myśli krótkie informacje biograficzne o osobach obecnych w głównej narracji, wyjaśnienie zastosowanej terminologii czy charakterystyki przywołanej literatury przedmiotu lub też wykorzystanych źródeł. Niestety, w kilku przypadkach doprowadziło do zachwiania proporcji tekstu właściwego i przypisów. Zwracam na to uwagę w innym miejscu niniejszej recenzji.

Oceniana rozprawa doktorska Pana mgr Marcina Smierza spełnia wymogi odnoszące się do: określenia głównego celu pracy, właściwego doboru źródeł i umiejętności ich analizy, sformułowania problemów i hipotez badawczych. Z tego zadania Doktorant, na ogół, wywiązał się dobrze. Cel pracy zarysowano klarownie, z uwzględnieniem problemów badawczych i jednoczesnym podkreśleniem tego, co Autor pragnie osiągnąć.

W rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Charakterystyka górnictwa węglowego w strukturze gospodarczej II Rzeczypospolitej*, Doktorant na wstępie charakteryzuje drogę rozwojową, która doprowadziła omawiane zagłębia węglowe do stanu jaki był ich udziałem przed I wojną światową. Następnie omawia wpływ i skutki wojny na gospodarkę Polski i Niemiec. Dużym plusem ocenianego doktoratu jest tu poprawne pokazanie z jak skomplikowaną materią mieliśmy na Górnym Śląsku, w obliczu podziału jaki stał się faktem w 1922 roku. Autor rozprawy wskazuje na skutki nierówności ekonomicznej strony polskiej i niemieckiej. Wielokrotnie obrazuje jaki wpływ na badane zagadnienia miała sytuacja odradzającego się Państwa Polskiego nie tylko w walce o obszar i granice, ale co ważne w pracy o gospodarce, to fakt, że tworząca się polska

administracja musiała dokonywać integracji dotąd trzech odrębnych organizmów gospodarczych. Warto tu uświadomić sobie, że o ile walka o obszar i granice w zasadzie zakończyła się w 1922 roku, to przezwyciężenie takich aspektów jak inflacja, przebudowa podstawowych uregulowań prawnych, a właściwie zbudowanie na nowo powiązań gospodarczych, trwało przynajmniej do 1924 roku (reforma finansowa W. Grabskiego). Doktorant referując główny wątek polsko-niemieckiej rywalizacji ekonomicznej na Górnym Śląsku w okresie wojny celnej w latach 1925-193/34, nie traci z pola widzenia ogólnokrajowych posunięć gospodarczych rządu polskiego takich jak: na przykład budowa i znaczenie dla polskiego górnictwa magistrali Śląsk-porty oraz znaczenie budowy portu w Gdyni. Ważnym jest także umiejętne omówienie wpływu sytuacji politycznej w Europie na badane aspekty.

W rozdziale drugim zatytułowanym: *Znaczenie zjawiska kartelizacji w polskim górnictwie* Doktorant omówił utworzenie i funkcjonowanie Górnośląskiej Konwencji Węglowej i Krakowsko-Dąbrowskiej Konwencji Węglowej. Wiele miejsca poświęcił roli Polskiej Konwencji Węglowej w zabiegach o coraz trudniejsze utrzymanie miejsc zbytu polskiego węgla do krajów skandynawskich. Sama Polska Konwencja Węglowa, jak zaznaczył autor, „zrzeszała kilkadziesiąt największych firm, produkujących ok. 98 % węgla w Polsce, które jednocześnie dyktowały poziom cen na rynku krajowym jak i w przypadku eksportu” (s. 246). Zdaniem piszącego te słowa, warto wspomnieć, że doktorant próbując uchwycić wielkie procesy gospodarcze w badanym kontekście, politykę władz polskich w tym zakresie, wspominał o tzw. biedaszybach. Nie mogły one oczywiście wpływać znacząco na wielkość wydobywanego węgla, ale stały się elementem obrazu społeczeństwa dotkniętego objawami kryzysu, głównie w pierwszej połowie lat 30. XX wieku.

Warto tu jeszcze zwrócić uwagę, że Doktorant omawiając stopniowy wzrost zapotrzebowania na polski węgiel na tzw. rynku wewnętrznym, poprawnie zagadnienie to łączy ze wzrostem kondycji materialnej społeczeństwa jak i z rozwojem innych gałęzi przemysłu. Na uwagę zasługuje także podkreślenie w pracy powiązań gospodarki z wydarzeniami takimi jak, wpływ przyłączenia kopalń węgla z obszaru Śląska Cieszyńskiego (Zaolzia) do Polski w 1938 roku.

W rozdziale trzecim, zatytułowanym *Polityka polskich władz państwowych względem górnictwa węglowego* Doktorant przedstawił działania rządu względem sektora górniczego z wyraźnym podziałem na okresy: 1) lata 1918-25 czas ten określił jako „okres przyciągania kapitału i wspierania karteli”, 2) lata 1925-29 „apogeum pozycji

karteli” i 3) lata 1930-34 to zdaniem autora rozprawy czas „wielkiego kryzysu gospodarczego i zmiany stosunku do karteli” i okres 4) lata 1935-39 „okres deregulacji w gospodarce i handlu”, w którym szczególnie widoczne były tendencje etatystyczne i zaangażowanie państwa w gospodarkę. Pomijając trafność zawartych tytułów, warto podkreślić, że w każdej z tych części, autor wykazuje się dobrą znajomością szerokiego tła politycznego i społecznego w kraju, a nade wszystko prawidłowo uchwycił główne tendencje obecne w polityce gospodarczej ekip rządowych w poszczególnych okresach. Na plus autorowi należy również zaliczyć omówienie, niejako w tle prowadzonych analiz działań władz polskich, zmieniającej się sytuacji geopolitycznej w Europie w badanym okresie.

W zakończeniu rozprawy, zawarto syntetyczne wnioski pozostające w odpowiedniej relacji do zasadniczych problemów sformułowanych we wstępie. Znajdują się tu odpowiedzi na postawione pytania badawcze. Najciekawszą, jest zawarta tu ocena działalności karteli w górnictwie polskim. Doktorant stwierdził, że „działalność karteli w górnictwie zasługuje na niejednoznaczną ocenę. Z jednej strony, udział w porozumieniach gwarantował udział zarówno dużych jak i małych zakładów górniczych w rynku poprzez przyznanie miesięcznego kontyngentu. Z drugiej strony, na skutek rozdziału realnej wartości dobotych zamówień ograniczone zostały ilości węgla na rynku krajowym podwyższając przy okazji z tego powodu jego cenę (ze względu na dumpingowy eksport)” (strona 395). W zasadzie, jako trafną należy przyjąć ocenę jaką autor wystawił działaniom władz polskich, głównie w odniesieniu do lat 30 XX wieku. Przyjęte ustalenia są kompetentne. Ostateczne konkluzje zostały poprzedzone, ważnymi dla tematu rozprawy, ustaleniami cząstkowymi. Wadą zakończenia jest jedynie jego skromna objętość.

U w a g i s z c z e g ó ł o w e:

W maszynopisie pracy zaobserwowano następujące usterki. Ważnym elementem każdej pracy naukowej, a szczególnie tej „na stopień” winna być staranna szata graficzna maszynopisu. Niestety, autor raz stosuje akapity z wcięciem(!) innym razem bez niego. I co gorsze, często na tej samej stronie (wymieniono tylko te strony). Uchybienie to jest niestety zbyt częste. Wystąpiło na następujących stronach: 17, 29, 32, 39, 49, 59, 65, 84, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 109, 115, 120, 126, 155, 157, 230, 302, 304, 330, 356, 363, 364, 378, 387, 392.

Innym razem, akapity zajmują całe, następujące strony: 33, 34, 44, 74, 76-77, 86-87, 99, 150, 152, 154, 223, 229, 244, 251, 281, 295, 300, 310-311, 320, 324, 335, 345, 365.

Brak wcięć, a faktycznie podział na akapity występują na stronach: 31,43, 52, 58, 75, 78, 80, 88, 97, 132, 135, 143, 153, 160, 165, 168, 173, 178, 186, 189, 190, 208, 223, 273, 274, 281, 282, 297, 298, 299, 301, 305, 308, 314, 316, 320, 322,328, 329, 331, 332, 334, 337, 338, 340, 341, 344, 346, 355, 358, 361, 363, 367, 370, 378, 380, 381, 390, 393.

Błędy ortograficzne: (...) „polityki gospodarczej względem polski”(!) s. 131; (...) „państw zaborczych, z pośród, których (...)” s. 296.

Błędy stylistyczne lub brak liter: „do nich dodano przepisy wykonawcze” s. 59; „w efekcie spór stał się konflikt” s. 83; „opór niektórych przedsiębiorstw przez udziałem (...) s. 89; „Równolegle siedzibie Ligi Narodów(...)” s. 172; „(...) w umowach o charakterze kartelowych” s. 246; „(...) w miejsce dotychczasowym zarządów spółek” s. 270; „Pierwszy z nich dotyczył ma prawnej ochronie przedsiębiorców (...) s. 307; „(...) między przedsiębiorcami w obrocie handlowy przy jednoczesnym dopuszczeniu możliwości (...)” s. 309; „z kolei kolejne polskie rządy (...)” s. 311; „duża liczna drobnych przedsiębiorstw (...)” s. 319; „(...) zarządzeń wydawanych trybie (...)” s. 365; „(...) przekazany został pod obrady senaty (...)” s. 389. Niestety, liczne literówki zostały zaobserwowane także w przypisach.

W recenzji podkreślono już, że praca ma bezsprzecznie charakter źródłowy. Wiele ważnych kwestii pobocznych autor wyjaśnia w przypisach. Czy jednak zawsze i wszystkie przypisy muszą być tak obszerne? Wymieniłem tylko strony, na których zajmują one ponad 50 %, a czasem nawet 4/5 tekstu. Zaobserwowałem to na następujących stronach: 26, 27, 96, 106, 116-118, 124, 143, 151, 189, 248(!), 294, 312-313(!), 314-316(!), 318, 332, 343-344(!), 359, 372(!), 376-377(!), 379(!), 385.

W recenzowanej rozprawie sporo miejsce zajmują obszerne tabele. Są one skonstruowane właściwie. Mają numer, poprawny tytuł, czasami budzącą szczególny szacunek dla pracowitości autora podstawę źródłową. Spis tabel wykonano na stronach 420-423. Autor powinien jednak wiedzieć, że w tabeli nie może być pustych pól. Jeśli brak danych to wstawiamy kropkę, a w przypadku gdy zjawisko nie występuje umieszczamy „-”. Zasady te autor rozprawy zna, ponieważ na przykład zastosował je w tabeli 12 (s. 55) i 24 (s. 140) czy 27 (s. 162). Konieczność tego rodzaju uzupełnienia wystąpiła w tabelach o numerze: Tabela 1 (s. 18); 2 (s. 20); 3 (s. 21); 4 (s. 23); 6 (s. 37); 15 (s. 81); 17 (s. 97); 19 (s. 110); 23 (s. 139); 33 (s. 182), 43 (s. 225). Brak pewności, czy

autor świadomie i poprawnie zastosował np. znak „-” w tabeli 47 (s. 241), 49 (s. 250), 52 (s. 255). Dwie tabele mają ten sam numer: 27. Pierwsza na stronie 162, druga na stronie 164. Ogólnie kwestię tabel należy podsumować pozytywnie. Uzupełniają one i znacznie wzbogacają podane i zinterpretowane wielkości. Zawsze podparte są wskazanymi źródłami wiadomości. Ostatecznie, także i one wskazują na ogromną pracowitość i dociekliwość naukową Doktoranta.

Wskazane w niniejszej rozprawie błędy i niedociągnięcia, winny zostać stanowczo poprawione. Pewne widoczne tu mankamenty nie zmieniają jednak ogólnej, pozytywnej oceny całości. W przypadku publikacji rozprawy doktorskiej Marcina Smierza, co byłoby rzeczą potrzebną, wskazane usterki koniecznie należałoby skorygować.

Zmierzając do ostatecznej konkluzji, recenzent może stwierdzić, że praca doktorska magistra *Marcina Smierza pt. Zjawisko kartelizacji w gospodarce i polityce władz państwowych II Rzeczypospolitej na przykładzie górnictwa węglowego w latach 1918-1939*, jest wartościowym opracowaniem naukowym, stanowi samodzielny oryginalny dorobek Doktoranta. W rozprawie widoczna jest nie tylko wiedza ogólna z historii, ale także umiejętność gromadzenia, poprawnej interpretacji źródeł, literatury przedmiotu, wysnuwania zasadnych wniosków i szerszego ich uogólnienia. Autora cechuje znajomość zasad oceny publikacji naukowych. Doktorant posiada kompetencje niezbędne do wypełniania społecznej roli młodego uczonego. Rozprawę cechuje precyzja w formułowaniu opinii i sądów, poprawne opanowanie warsztatu naukowego historyka, a także komunikatywny, dobry styl.

KONKLUZJA

Reasumując, mogę stwierdzić, że recenzowana rozprawa doktorska magistra *Marcina Smierza pt. Zjawisko kartelizacji w gospodarce i polityce władz państwowych II Rzeczypospolitej na przykładzie górnictwa węglowego w latach 1918-1939*, całkowicie spełnia wymogi stawiane dysertacjom doktorskim, zgodnie z Ustawą z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Wobec tego wnioskuję o przyjęcie pracy i dopuszczenie doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

D. Złotkowski

prof. dr hab. Dariusz Złotkowski